

Memorial om vård av fornminnen 1827. : Fm 20.

Sjöborg, Nils Henrik,

HS Fm 20.

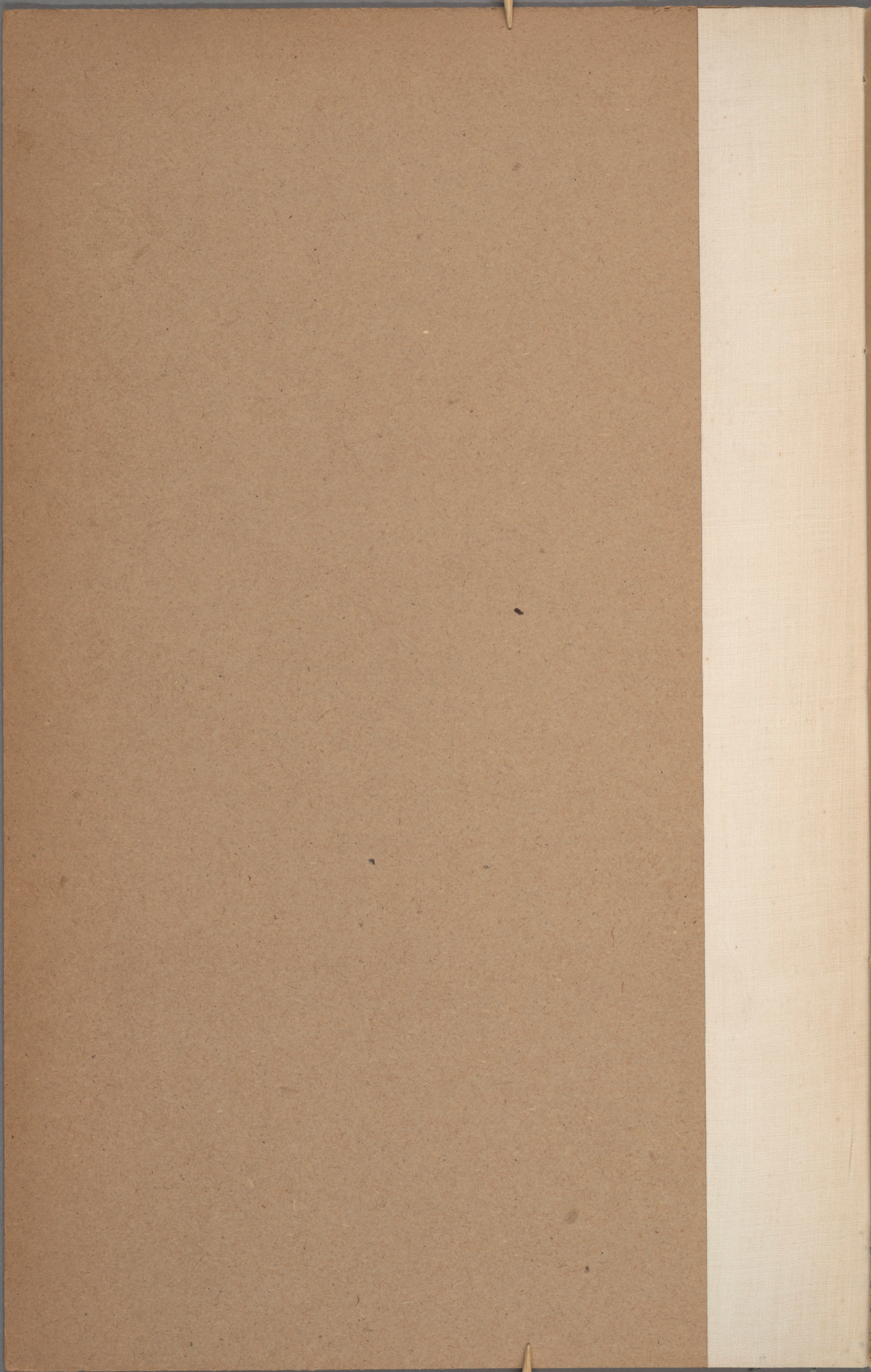

National Library
of Sweden

Sjöborg, Memorial om fornlemningar

^x
Fm. 20.

s-Bibliothe
STOCKHOLM
andskrift
onkun
Fm 2

Nils Henrik Sjobergs

(Professor och f. f. Riksantikvarie)

år 1827 till Statssekreteraren för Ecclesiastikärendet
ingifna Memorial angående förnyad förordning om
Värden af Fornlemningarne i riket.

Skänkt t. K. B. med Bisk. m. m. Dr
A. C. af Kuelbeys efterlämnade papper
af Majoren af Kuelberg, 15/11 1869.

Län
att
röva
För

ledni
ring
till
och
till
där
och be
nime
in be
För
haf
huru
bedöm
och ge
fö
ne li
del
ne, el
att ä
och fo
fö
wis
anta
hofel
Bek

2)
äter upp
utthom
gurna
dandi
August
till des
som in
en för
Wass

Kon. Lin. K. D. bl. 10. Dist. 10.
(1827) Statist. för Län. Arv.
A. C. af Skellberg's papper
15/11 1819.

Upplysningar, ödmjukhet i, lämnade till Den eller Dem, som komma att uppfatta en förnyad Kongel. Författning, rörande Värdet af Länverkslandets Historiska Fornlämningar

Redan för flere år sedan har jag, i an-
ledning af en mig nådigt gifven Kongel. Befall-
ning att förestå nödige förbättringar och tillägg
till Författningarna, rörande Fornlämningars Värde
och allt hvad därmed äger gemenskap, uti ett
till Kongel. uti underdånigt inlämnadt Memorial,
däruti atthellige ärendet anföras, som angår värdet
och beskrifvandet af de i Länds orterna befintlige
mindre Häude Fornlämningar, i underdånighet
utbedt mig, att med Författ. till en förnyad
Författning om Antiquiteternas värde medtill
hafvas anstaud, till des jag i en större del af Länen
kunnet förutskatta om fredlysningar, kunnet rätt
bedömma, och dels sjelf, dels genom Kommissionsäres
och genom mine Elever, hvilka allt mera utbrede
sig i Länds orterna, kunnet undersöka andringar-
ne till de så ofta ej utan mål öfverklagade födo-
delser, samt i hvad mån genom brist i Författningarna,
eller genom fattet af deras handhafvande, kunnet
att äga rum i Fredlysningar hafva sedemera utgått,
och först i de Län, där enkliffen mest påkallat
fortmyndandet därav. Således voro redan år 1818
wis på bestämde Fornlämningar till ett ej ringa
antal på min begäran genom Hingörelser från Länds-
höfdingarna 1) fredlyste uti Malmöhus, Christiansstad,
Blekinge, Hallinshad, Kronobergs, Göteborgs och Bohusläns,

1) Efter min underdåniga anbedan hos Konungen, och flere
åter upprepade anmälandet hos sista General Gubernören i Staden,
uthom d. 9 april 1805 ett Kongel. Gifv. till Länds höfdin-
garna om Antiquitetens fredande inom Länen, och Huru
Länds höfdingembetet i Malmöhus län. Hingörelser af d. 8
Augusti 1806 och 12 Juni 1813, hvortill jag gifvit plauen,
till des något bättre och fullständigare kommes i dagen, tjana jag
som ett slags monstet, i händelse Konungens Befallningshafvande, efter
en förnyad Kongel. Förordning, skulle finna det nödigt utfärda en följande
Varningar i ett eller annat län, jämte dithörande upplysningar.

Skaraborgs, Södermanlands, Kopparbergs och
Uppslands Län o. Hrad Stochholms Län wid Honom en,
så har des Håfvinge lämnat mig den upplysning, att
allmogem i orten wore af det Lyame, att de då först vil
ofelbart wulle förstöra en Antiquitet, om man fridlyste
den. Emedelertid wafra de ofwennande fridlysningswax
de som sedan wett wärit mer än tillräcklige att wisa
denne åtgärdes oduglighet och stadga det på en lång
erfarenhet grundade ondömmen, genom hvilket det
endast kan blifwa möjligt att gifwa en daglig plan till en
ny lag i denna wäg.

Nu då detta ondömmen kunnit mogna, och
frågan wäcker, om fattas jag begärligt tillfället att
fölgöra en Embletplicht, då jag, wid förnyandet af
en Konges författning, wörande Antiquitetens wärde,
wäcker uppmärksamheten på följande punkter,
hvilka alla, enligt mina åsikter, äro till ändamålet,
winnande högst nödige.

1° Då fråga är om Handlingar, upplifwas det
hufwudsakliga af författningen af d. 20 Mars 1735, såsom
att Handlingar och skrifter, wraf Historien och Anti-
quiteterna kunna hämta något Guld, Wola af ägarne, eller
uppsinnaren angifwas och, om så af wederbörwande
åstundas, aflämnas emot wälilig betalning till
Könungens och Rikets samlingar. Widare förnyas
Konges Brefwen af d. 27 April 1695 och d. Maj 1732, att de
som ur allmänna Samlingar oläfligen taga Historiska
Handlingar, äfwen som den, hvilken af andra Wöner
och ej angifres sådana borttagne Handlingar straffas
såsom Wrono Guldpar.

2° Jag har ofta funnit lagbrott härröra af okun-
nighet, wäldad af lagarnas otydligket och ofullständig-
het, samt därav, att i flere författningar måste sökas
wad i en enda hade bort innefattas, hvilket äfwen för-
wäras deras oftare förnyande och ganska nödige för-
kunnande för allmänheten. Stadgar och författning-
gar, äfwen som, och mera än all annan skrift, böde jalle-
nast hafwa afseende på allmänhetens nytta, utän
äfwen på des begränslighet att på ett ställe i
kärthet förweta allt hwad till saken höres. Således
böra alla hit hörande författningar i en förnyad
lag sammanfattas; och hwad nu Syndi warden
och på andre ställen angår, böde Konges Brefwet

3
förnyas af d. 20 Aug. 1755, som stadgar, att de som
finna gammalt nygt eller andre gamle
arbeten af metaller skola det angifva. Häruid
är högst nödigt, att en fördom, som jag funnit
vara allmän hos allmogem, vederlägges, således
bö tydliggen nämnas, att uppfinnaren vid sådant
lagligt förfarande, långt ifrån att mista fyndet
för intet, tvärt om, i häudelse fyndet befinnes
tydligt att förvara i Rikets allmänne Sam-
lingar, betalas därför, ej allenast fulla värdet,
utan äfven minst $\frac{1}{3}$ däröfver, då däremot
guldsmeder vara vanligen betala de af allmogem
gjorda fynd långt under fulla värdet. Äfven
bö tydliggen nämnas, att om fyndet i allmän-
ne samlingar ej emottages och betalas, återlämnas
det i allo lika fullständigt till uppfinnaren, som
då äger att därmed handla efter godtycke. Jag kan
häruid ej underlåta att reppgifva, att jag funnit
guldsmeder vara orsaken till flere af de störste
förluster vara Antiquiteter lidit. Således worde
högst önskeligt, att vid denna paragraf tillades,
att om guldsmed, som inköpt eller fått hem Mapom
fynd af gammalt nygt eller andre gamle arbeten
af guld eller silfver, men icke angifver det för
Konungens Befallningshafvande i länet inom
14 dagar, så anses han för att hafva af egenrytte
försmält Rikets Antiquiteter, och miste
därföre sin borgerliga näring samt plik-
te metallens dubbla värde, om icke något lämp-
ligare lika kraftigt straff kan påfinnas.

30. Hwad kyrkerne widkommer, böra
medförande noga värda och anteckna alla
handlingar, äfven som de gamle dels tryckte böcker,
dels Manuscript, som på en del ställen under namn
af Libreri fördom samlades, och som på ett och annat
ställe mer och mindre blingradt ännu förfinnas.
Sålunda förvaras gamle dopfontar, vigvattens kärl,
dopfat, kalkar, patener, monstrenjer, röttelsetkar,
altardukar, kläder och allt hvad till heligt bruk,
blifvit nyttjadt, i sijnighet då figures och inskrifter

där på äro tecknade. Därjämte förvaras
alla gamla helgons bilder, som hafva sina tillhörande
attributer eller andre igenkännings tecken i behåll.
Här höres äfven annat bildhuggeri arbete, målningar,
inskrifter, grifter och epitafier samt allt annat som
kan höra till forna seder och de aflidnas äminnelser.
Allt som nöja värddas, antecknas och ingående följas,
bortbytas, omarbetas eller bortlämnas, om ej till
Choungens och Rikets Samlingar i Gustafstadens,
eller till de Antiquitetens Kabinett, som kunna
förefinnas vid Rikets Uniuersitet.

Da omarbetning är oundviklig, såsom vid
Klosterens omstöpning, såsom jämte figurer, om sådana
förefinnas, inskrifterne afritas, i tyngnet om de
äro med gammal muntstyt eller runor.

Runstenar i kyrkorne och derj me rar samt på och vid
kyrkogårdarne hållas om både och omdade, dock om
inskriften är dold, vore väl om den utan att skadas
kunne framdragas i Gusetes Grift monumenter
på kyrkogårdarne hållas i vanlig och tillbörlig
helgd.

4° Den bryd sammanse och frärafte punktet
angår ett lämpeligt sätt att kraftigt, allmänt
och på längre tid förekomma förstörandet af min-
nesmärken som befinna sig på öppna fältet. Sådana
gamla märkvärdige finnas i alla Rikets lands-
orter och i de flästa i mängd. Hvad i allmänhet därom
kan sägas, är att Kungens Plakaten af år 1666 d. 28 No-
ember som återopas, där i tydeligt sammandrag
nämnas hvad det innehåller om värden af historiske
märkvärdigheter, hvilka där med rätta sägas höra till
Sörfädernas och Rikets odödliga beröm, hvilka hrav de
finnas böra anses såsom Kronans tillhörighet. På sam-
ma sätt som då, böra Lands höfdingar med krona betjäning
Bisshoppar och Kyrkoherdar samt Professionater
så anmaning, att hrav och en inom sin verksams-
krets och inom sina ägor bidraaga till äudamålet.

5° Framförallt är nödigt att allmänheten
underrättas om, hvilka Minnesmärken de äro, som
hrav helst i mark, äkrar ochskogar De finnas,

5
Måla såsom Konungens och Rikets tillhörighet
änna orubbade och värdas. De rätteligen hit förande
förulämningar vill jag här bjuda till på ett för allmoget
fattligt sätt, dock i nödigt sammandrag uppräffa. Sådane
äro först Crucier, murar och märken af gamle flott, borgar,
Kapel, Kloster och andre märkvärdige byggnader. Sedan
Runstenar och alla slags figurer, ristade på större och
mindre stenar, eller på tjelfra platta hellebergen. Hit kan
äfven räknas Runstafvar och flere slags bokstäfver och
märken, ristade på svarjehanda arbeten af trä eller
andre ämnen. Äfven stenar utan inthrist och figurer,
nämligen endast alla Idol, som på ena ändan äro uppreste
till minnesstäder och finnas af omkring 2 och än flere alnars
höjd, thundom i stor mängd till samman, där fältslag stätt,
thundom en eller flere, antingen på, vid och omkring
enstildte hjeltars och ätters grifter, eller till någon
annan ämning. Dessa äro de gamle Bautasteinar.
Widare mindre och bredare stenar egentligen påstående
till fästen, merendels fatte i ring eller girvel, men äfven
i oval eller äggform, ja äfven i fyrkant. Dessa hafva af
älder haft, och bibehålla ofta ännu, namn af Tingsplat-
ser eller Dommarerfästen. På Gotland och Öland äro ofta
tvänje sten en tresot, och har 3 underliggande fötter eller
klot af sten. Stenarnes antal äro egentligen 12, men efter
olika provinser påver ofta 9, men äfven thundom flere,
thundom färre, och hafva de flesta haft, tvänje flera
ännu bibehålla, en sten till dommarerfästet.
Ett slags Tingsställen med reste stenar af bautasteinar
höjd finnas äfven, och pågå af traditionen eller
folkfagan i orten utmärkas. Likaledes alla sten-
former med större och mindre kullerstenar, runda eller
aflånga, såsom girklar, ovaler, keppisformer, tre- och
fyrkanter, hvilka dels hafva en stenlaggd botten, dels äro
endast i kanten kringfatte och runda. Dessa kunna
kallas Kullerstenar, och äro ett annat slag af
märken efter fältslag, efter enstildte grifter, efter
enriges platser, efter andaktsöfningar m.m. Jämräl
me här nämnas alla flere jordfaste stenar, hvilka hafva
namn, eller om hvilka man har någon trollfaga,
samt gamla Offer-altaren, hvilka äro någon lunda
flata ofvanska, och thundom där hafva flere mindre häll
till aftans emottagande, och äro desse altaren dels större
och jordfaste, dels hvila de på någne, vanligen 3, under-
lagge eller uppreste fötter under altarbordets lyftli-
gare alle desse allra äldste af alla våra minnesmärken,
detad de med gammal konst och styrka byggde sten-
grätter, som hafva ganska stora stenar pålagge till

tab, och äro ofta med en liten jordhöj eller mindre
Stenrös omgifne. Dese äro icke hopfatta af vår Nord-
götiska folkstam, utan af något annat Apiatiskt folk-
slag, som före vår Historias början bebott någon del af dese
nordiska länder. Jag har kallat dese minnesmärken
Stenröser, emedan de äro de enda rätt Sten-
Stenröser, hörande till Stenröseräldern. I skulle
tahet ej förse finnas, ja att endast de flata väggstena-
ne stå, ja böra äfven alla slag dylika Stenröser
bibehållas, antingen de stå på flät mark eller på högar.
Ett annat slag af Stenröser finnes inuti ätthögar
och Stenröser-grifter. Slutligen böra äfven hit
alla slags Högar, af hvilka de flesta äro grifter, nämligen
dels större af jord, kallade Ätthögar, dels mindre och
mycket Stenblandade eller griftkullar. Af båda slag finnas
i Sverige många tusende. Af dem bibehållas och värddas at-
minstone alla de för sin storhet märkbare, alla de som hafva
namn, alla de som hafva Stenrösernader uppe eller nedom-
kring, och alla de som äro i tillräckligt förhållande
afskilde. Om det någon gång tillåtes att i närvaro af någon
i dylika ärenden kunnig, undersöka någon ätthöj eller
annat minnesmärke af hvad slag som helst, böde
monumentet äter i samma stund jättas och med fördel
försees efter förut nämnde laga Jordhögar finnas äfven
af annat slag, dese äro oftast mera glatta ofruensia
och hafva varit dels Offertögar, dels Tingshögar och
dels utsedde till samlingar för lekas och Kroppsöfning-
gar. Högar af den sammankastade hafva vi af flere
slag. En stor del äro mindre märkvärdige, men de,
som i likhet med ätthögar inuti hafva en Stenrös,
alla, människan och allehanda mästen efter begraf-
ningsplatser, kunna med säkerhet anses för Griftröser,
hvilka äfven äro större och mindre. Dese hafva hittills
örätt fått namn af Stenröser, och således anses
höra till densa kallade Stenröseräldern, men dese Sten-
röser äro tydligen ej annat än steningar eller ätthögar,
och berösligen yngre än de äldste ätthögar. Af Stenröser
böra alla de till Historiska minnen, som hafva namn,
alla de som hafva märken af begrafningsplatser
alla de, om hvilka forn-sagor berättas, att de blifvit
kallne helige och märkbare, äfven om gammalt bruk varit
att vid förbigående kasta något på Stenröset, liksom till
offer eller endast till högens förökelse. Alla ofruensia
högar och Stenmonumenter böra fridlysas och i orubbat
håll bibehållas. Vid viktigare Monumenter, hvilka af
någon i dylika ärenden erfaren kunnare af värde pro-
vinsers lokal måste bestämmas, böra på Landshöfdingarnas

föreläsa till de förtärliga förtäringarna uppstas.
 För rikets heder, för fosterlandets välsaken och för
 förvaltarens inbyggare, som resades tillförlitligt,
 är det af störst vikt, att Lædens minnen ännu på flera
 ställen vara sig för våra ögon. Men för Historien och för
 fornfortskaren är det i visst afseende litet tillräckligt, om ett
 monument mer eller mindre är skadat, eller alldeles försvunnet,
 varit bestraffadt och hvar det varit beläget. Sålunda
 blir det angeläget, att pålitlige personer, hvar i sin ort,
 uppsöker att till allmänne samlingar och till de för-
 fattare, som genom tryck utgifva förfäders minnesmärken,
 aflämnas teckningar och beskrifningar öfver de försvunne
 monumenter, hvilka de hjälpe fördom sett, eller om hvilka
 de genom tradition fått någon trovärdig underrättelse.
 Önskeligt vore visserligen, att hvarje ort i riket kunde
 uppmanas att i det längsta bibehålla och återlifva
 minnet af, hvar på deras fosterjord redan försvunne forn-
 lämningar varit belägne, och hvar utseende och bestraffan-
 det de haft.

För att lämna allmänheten nödig upplysning till att
 urskilja och igenkänna Minnesmärken på öfrens fältet,
 har jag på Konungens Befallning från trycket utgivit
 Uppgifft på Fornlämningars Väsen i Skåne, Stockholm,
 1815, in 8°, men hvar jag nu utgifver grundas sig på öfrens
 på 11 års ökad erfarenhet och forskning. Emellertid är
 den nämnde lilla afhandling inköpt af en stor del af
 Rytthornen i Riket.

☉ Har jag funnit monumenter försvunne
 öfren hafva härrört däraf, att i våra författningar
 väl nämna straff och böter för öfverträdare, men alldeles
 icke, hvaruti detta straffet egentligen och värbart skall
 bestå, och hvar stora dessa böter skola vara, hvar före
 riketsverkaren alltid tror sig finna utväg till straffets
 mildrande eller uteblifvande, och tyvärr! har han nästan
 alltid haft rätt. Här till kommer en annan anmärkning:
 Då jag på Embetsvägnar hos Landshöfdingarne begär
 friflytning, har man flere gånger haft den godhet att gläda
 mig med underrättelse om verkställigheten af min anhållan,
 hvarjämte jag fått del af de i länen utgående tryckta be-
 hörfver, och däraf har jag funnit, att än belägges äreskän-
 ner med högre, än med lägre böter, och än med hot af ett allde-
 les obestämmt straff, allt ganska laglösmätigt. Sålunda
 bör i en förnyad lag hvarom ganska tydligt utfattas ett
 passande straff, och om böter skola äga rum, böra de vara
 något lunda betydliga och framför allt bestämda, så att dels
 dem tillämpade vet hvar han har att frukta, och dels
 att i Rikets Län en likhet hävuts med uppskornen.
 Till straffet bör öfren höra återlämnandet af hvar som blifvit
 bortfördt och återställdhet af hvar som blifvit nedrifvit.

7° Utom hvad redan är nämnt, har jag, i synnerhet på de ställen, där en skrift är blifvit förrättade, funnit att man följt en i billad maskinliggande anledning till misfaktning för, och äro skän på minnesmärken däraf, att de ej af landtmätarne på kartorna varit anmärkte. Jag får således ödmjukast föreslå och på det högsta tillstyrka, att en blifvande författning måtte inne hålla befällning till landtmätarne i riket, att de hädanefter vid alla kartors upprättande noga utfatta och anmärka de högar och stenfästningar, som kunna förefinnas, och som enligt ofvannämnde anvisning höra till präven af försäders bedrifter och seder. Därför namnen äro käända tillfästas dem på orten vanliga benämning. Att faken till vit med på hela landskaps kartor låter sig göra, har chefen för General Landtmäter Kontoret på ett och annat ställe af sine förtjenstfulle arbeten redan visat. Sammanhang har med borde vid landtmäter Examens någon i de fakens utmärkning af öfver Direktören anmodas att förhöra eleverna ätminstone uti hvad de yttre tecken angår, hvaraf förnlämnningar egentligen och utskelas. Öfven vill jag, om så för gäld synes, uppsätta en liten till ändamålet tjänande under rättelse eller Promemoria, och haude General Landtmäter Kontoret besörja om, att denna blifve tryckt och till handtryck och tjänstgörande landtmätare i riket, jämte befällning att iakttaga hvad i denna punkt är nämnt. På detta sätt blifve Landtmäter Kontorets handlingar, om möjligt magasin för förbrukning, ätminstone ett förtämligt ökaude bidrag där till.

8° Böva medel anslås och af Landshöfdingarne vare att tillgå till återställande af de försäders landets Historiska minnen, där sådant kan och bör ske, hvilket bör på stället bedömmas af någon i dylike ärendes fullkomligt kunnig person. De här till sednast vidtagne åtgärder hafva varit förnuade med den osäkerhet och omväg, att innan återställandet kunnat vägas, har stundom Monumentet redan varit förstört. Det enda i den väg, som hittills af mig blifvit tillgjordt, är återställandet af det vidt bergsktade Kirikes Monumentet i Skåne, samt några bauta stenar, och i synnerhet några renstenar återupprestande, stundom sedan de utgårdsgårdar och stentrapper blifvit uttagne.

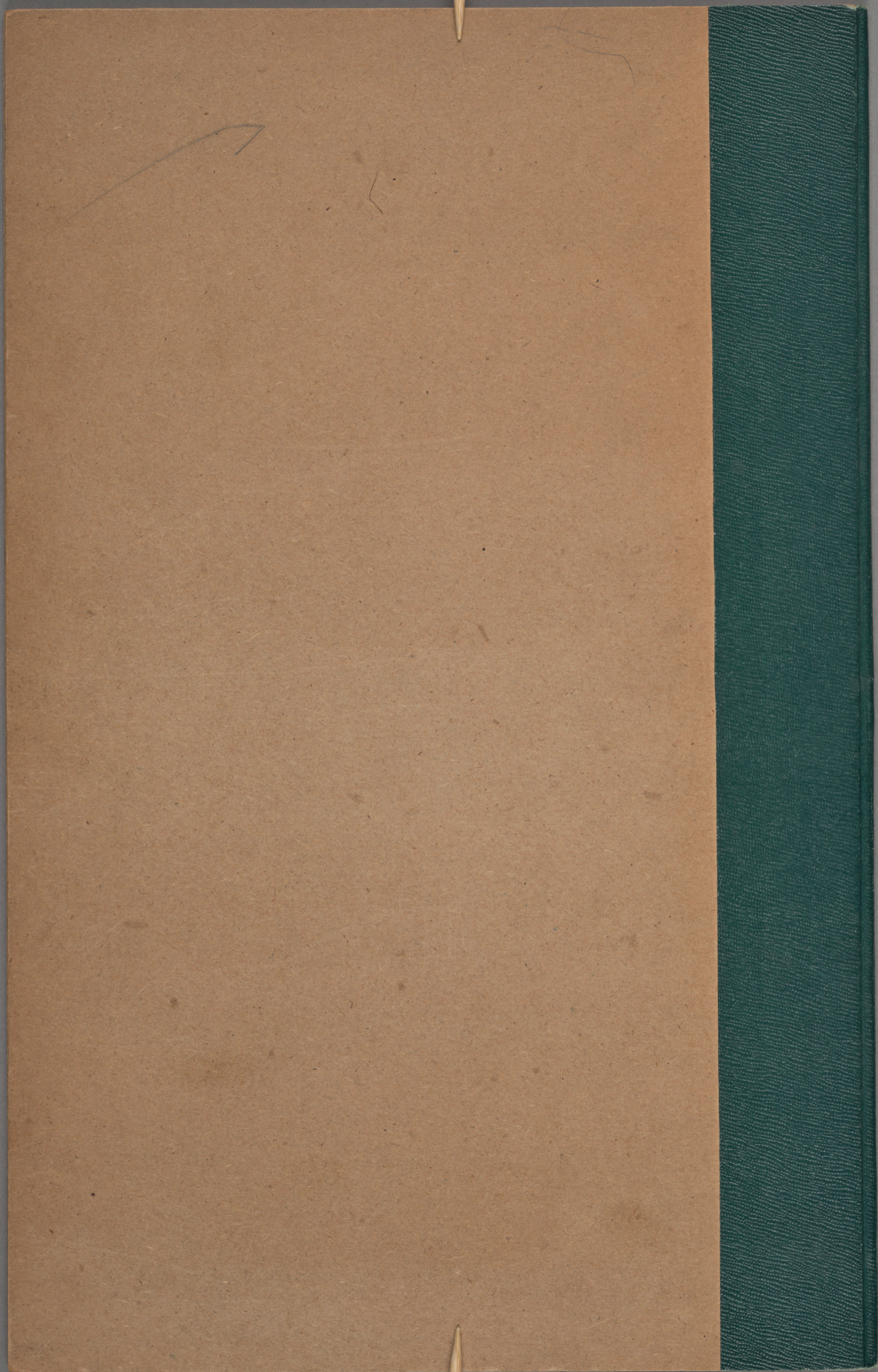
9° Alla mål, som anginge rikets Historiska Minnen, närvaras, skulle höra till Landshöfdingarnas befattning och vara handläggning, och ingalunda kunna dragas under andre dommars eller rätters oförläng utdragna afgörande.

10° Hvarje år, någon af de söndagar om våren, som närmast föregå landbrukens arbeten på öppna fältet, bör nya försörjningen ofelbart från predikstolarne i kyrkorna uppläsa.

Stockholm d 12 Juli
1827.

H. Sjöborg
Professor och i nåder
förordnad att hafva i
hand och hand öfver
Rikets Antiquiteter.

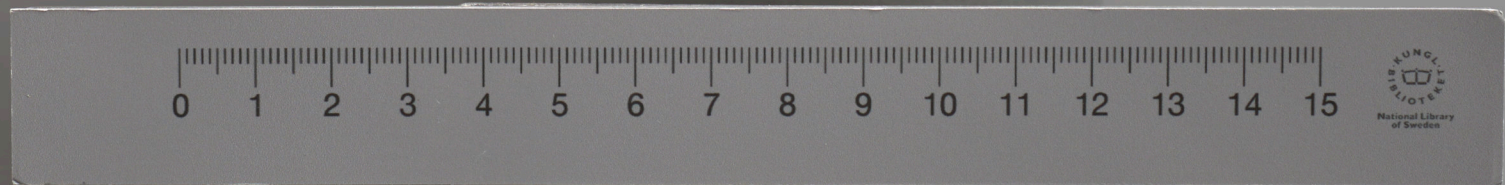
immer=
Lunuit
ing
äraf,
ärkte.
ta till=
halla
neffer
ärka
mar)
Ivan
länder,
t. v. v.
len
lle af
ang har=
unig
twin=
singar
goelt
uder
näteri
laud
te be=
mit
gan
urigt
vara
t. v. v.
bor
ll=
agne
t. v. v.
har
enda
lev,
itet
nägne
gär:
Min=
tatt=
inna
längt
en,
ne
t
:

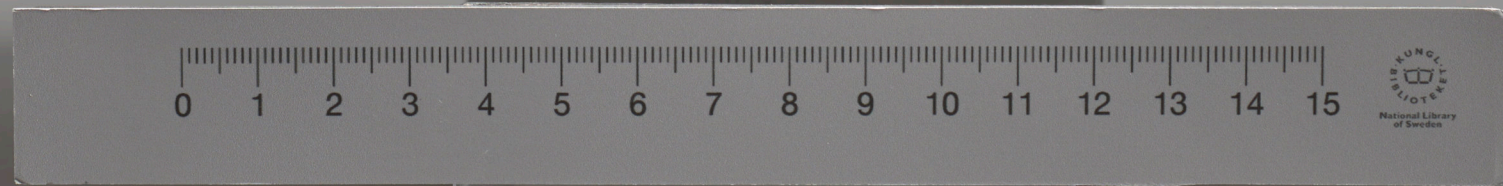

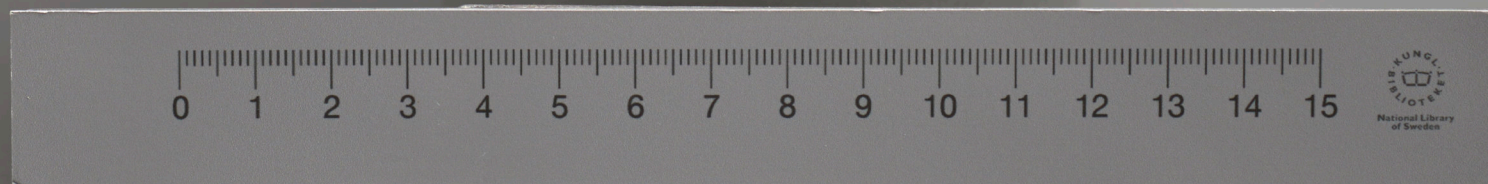
Sjöborg, Memorial om fornlemningar

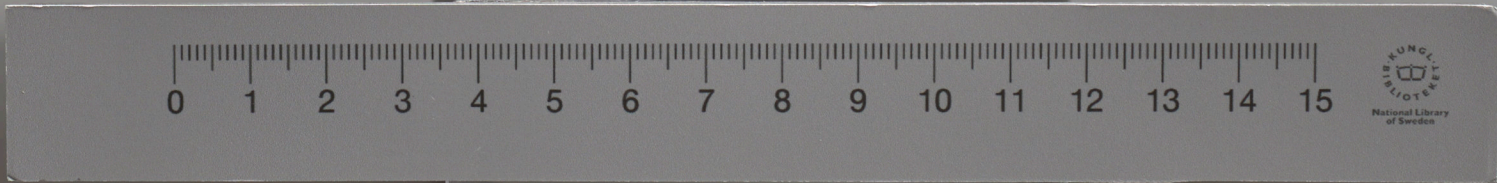

^x
Fm. 20.

Sjöborg. Memorial om fornlemningar

* Fm. 20.